

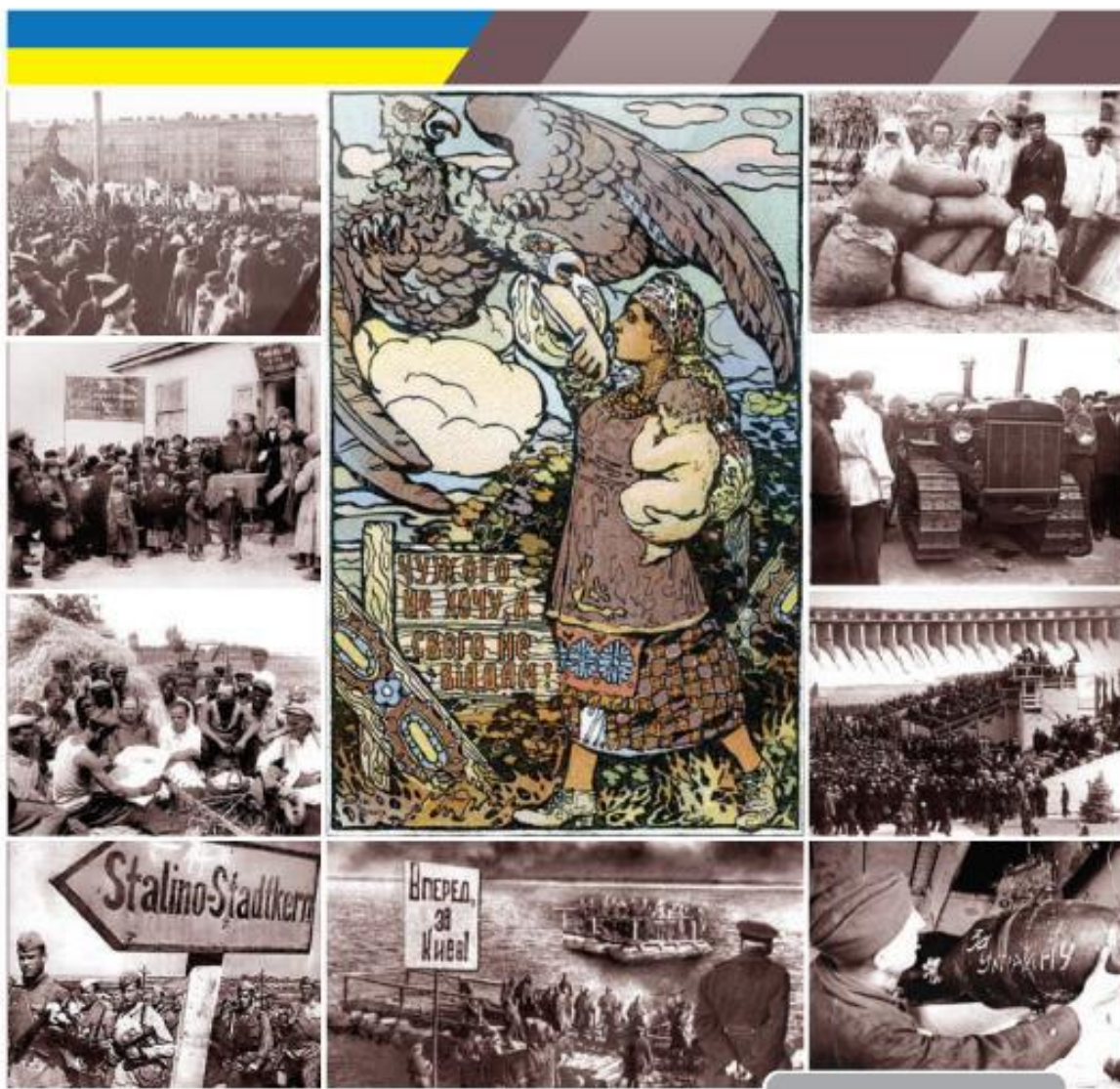
В. С. Власов, С. В. Кульчицький

Історія України

10

клас

профільний рівень

Д Видовництво
літера

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ 10-Х КЛАСІВ!

ПЕРЕД ВАМИ - МАТЕРІАЛИ ДО НАСТУПНОГО 40-го УРОКУ З ПРЕДМЕТУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ». У ЦЬОМУ ФАЙЛІ ВИ ЗНАЙДЕТЕ МАТЕРІАЛ ПАРАГРАФУ ПІДРУЧНИКА, А ПІСЛЯ 38 УРОКУ ТЕМИ - ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА НИМ (ЕЛЕКТРОННИЙ ВАРІАНТ) БАЖАНО, ЯКЩО ВИ ВИКОНАЄТЕ ЦЮ РОБОТУ ДО ДНЯ НАСТУПНОГО УРОКУ. З УСІМА ПИТАННЯМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОШУ ЗВЕРТАТИСЯ НА **ЧАТ У ХЬЮМА-ШКОЛІ**.

Історія України 10 клас

Розділ 4

Утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні

Розділ 4. УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

37–38. Внутрішнє і міжнародне становище радянської України на початку 1920-х рр. Утворення Радянського Союзу	153
39–40. Упровадження нової економічної політики. Кампанія українізації в УСРР	162
41–42. Форсована індустріалізація радянської України	171
43–44. Суцільна колективізація сільського господарства в радянській Україні. Голодомор 1932–1933 рр.	180
45–46. Історичні документи про витоки, причини та наслідки Голодомору. <i>Практичне заняття № 6</i>	189
47–48. Масові репресії в радянській Україні	194
49–50. Ідеологізація суспільного життя та репресії у радянській Україні. <i>Практичне заняття № 7</i>	203
51–52. Освіта, наука, література та мистецтво в радянській Україні	209
53–54. Повсякденне життя українців. <i>Практичне заняття № 8</i>	219

39-40 Упровадження нової економічної політики. Кампанія українізації в УСРР

4. Як було утворено Українську автокефальну православну церкву

Задовго до запровадження офіційної кампанії коренізації Москва дозволила здійснити українізацію церкви. Створена у 1918 р. Всеукраїнська церковна рада наполягала на утвердженні в Україні незалежної від російського патріархату, тобто **автокефальної**, церкви. Підтримка автокефалії радянською владою пояснювалася бажанням розколоти й послабити Російську православну церкву.

У жовтні 1921 р. було скликано собор, який проти волі патріарха обрав митрополитом священика **Василя Липківського**. Так було покладено початок Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ). У 1924 р. нова церква вже мала понад тисячу парафій. До неї почали приєднуватися українські парафії в Америці та Європі. Успіх став несподіванкою для влади, яка дозволила утворення УАПЦ з огляду на загальний занепад релігійного життя через церковні розколи. З 1926 р. на українську церкву почався наступ. У січні 1930 р. вона була ліквідована. Самого ж Василя Липківського у віці 73 років чекісти розстріляли.

↑ Василь (Липківський) у митрополичих ризах

3. У чому полягала суть радянської політики коренізації

Одразу після створення СРСР керівництво РКП(б) поставило на порядок денний чергового партійного з'їзду пункт про шляхи розв'язання національного питання. XII партійний з'їзд у квітні 1923 р. затвердив політику коренізації як офіційну лінію. Український різновид цієї політики отримав назву **українізації**. Її суть визначала така вимога: «Члени РКП на території України повинні на ділі

→ Олександр Шумський (1880–1946)

Член Центральної Ради, належав до лівого крила УПСР – боротьбистів. У 1919 р. – народний комісар освіти УСРР. Згодом вступив до КП(б)У, був членом її ЦК. Обіймав посаду наркома освіти в 1924–1927 рр., був одним з натхненників і керівників політики українізації. У 1927 р. звинувачений у «націоналістичному ухилі» (так званий шумськізм). 1933 р. заарештований та засуджений за звинуваченням у націоналізмі. Загинув на засланні.

запроваджувати право трудящих мас навчатися й розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою». Українців намагалися переконати в тому, що радянська влада – не окупаційна, а їхня власна влада.

Радянська кампанія українізації не могла не зближуватися в певних своїх напругах з політикою українізації, яку здійснювали національні уряди, починаючи з Центральної Ради і створеного нею Генерального секретаріату. Завдання українізації, що стояли перед національними урядами, полягали як у пропаганді протилежних радянському способу життя демократичних цінностей, так і в елементарній **дерусифікації** культурного й громадсько-політичного життя. Ось ця дерусифікація й була спільним знаменником для обох кампаній українізації – національної та радянської.

Націонал-комуністи в керівництві КП(б)У (нечисленні більшовики українського походження і колишні боротьбисти) скористалися сприятливою політичною ситуацією в інтересах відродження української мови і культури. Першорядну роль у цьому процесі відігравали **наркоми освіти УСРР Олександр Шумський (1924–1927) та Микола Скрипник (1927–1933)**. Найбільшим досягненням націонал-комуністів було перетворення української мови на фактичну державну мову в межах УСРР. Утім, українізація не зачіпала інтересів російськомовного населення.

Українізація проводилася навіть за межами УСРР – у місцях компактного проживання українців. Населення Кубані, дві третини якого становили українці, отримало можливість навчати дітей в українських школах, читати українські газети і журнали, слухати передачі місцевого радіо рідною мовою. Політика коренізації провадилася і в районах України, компактно населених національними меншинами. У них працювали сотні шкіл з німецькою, болгарською, єврейською, польською та іншими мовами навчання.

З 1923 по 1927 рр. кількість українців серед службовців державного апарату зросла з 35 до 54 %. На українську мову навчання перейшло понад чверть інститутів, більш як половина технікумів, 4/5 загальноосвітніх шкіл. Понад половину книжок і газет почали видавати українською мовою.

Українці отримали перевагу під час чергових масових наборів у партію. Якщо 1923 р. вони становили 23 % членів КП(б)У, то в 1927 р. – 52 %. Частка українців у КП(б)У зросла з 20 % у 1920 р. до 52 % у 1927 р. Однак у ЦК КП(б)У українців було не більш як чверть. Генеральними секретарями ЦК КП(б)У ставали лише неукраїнці: німець Е. Квірінг, єврей Л. Каганович, а після відкликання останнього в Москву в 1928 р. – поляк С. Косіор.

← Микола Скрипник (1872–1933)

Один із засновників Комуністичної партії (більшовиків) України. У грудні 1917 р. став членом першого уряду радянської України. Відтоді посідав різноманітні урядові посади. 1927–1933 рр. керував роботою Народного комісаріату освіти, якому разом із навчальними закладами підпорядковувались Академія наук і майже всі культурні установи. М. Скрипник активно сприяв проведенню українізації середньої та вищої школи, підготовці національних кадрів учителів і викладачів, надавав широку підтримку становленню газетно-журнальної та книговидавничої справи українською мовою. У вересні 1928 р. затвердив новий український правопис (робота над ним тривала понад три роки). Діяльність М. Скрипника на освітянській ниві перервалася в лютому 1933 р. – його

призначено заступником голови Раднаркому УСРР і головою Держплану УСРР. У червні 1933 р. сталінський намісник в Україні П. Постишев запропонував М. Скрипнику виступити з розгорнутою самокритикою своїх націоналістичних помилок, однак усі варіанти заяви, написані Скрипником, визнавалися незадовільними. За пропозицією Постишева М. Скрипника вивели зі складу політбюро ЦК КП(б)У. Розуміючи безвихідь, у яку потрапив, Скрипник застрелився.

Прочитавши біографічну довідку, свідчення учасника подій, поміркуйте, чому М. Скрипник прагнув отримати максимум можливого з офіційної політики українізації. У чому це виявлялося?

ДОКУМЕНТ
1

Панас Любченко – голова РНК УСРР у 1933 р. зазначав: «Наша вина полягає і в тому, що ми Скрипника, який мав звання народного комісара освіти, зробили директором ВУАМЛІНу (Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів, утворена 1932 року з Українського інституту марксизму), зробили його керівником Асоціації істориків, секретарем фракції Академії наук, головним редактором УРЕ. Одне слово, розставляти людей він мав змогу, не меншу змогу мав пропагувати, усно й друковано, свої націоналістичні погляди. Для цього потрібні були тільки бажання й наполегливість, а Скрипникові не можна відмовити в наполегливості».

Чому політика українізації спричиняла невдоволення державних чиновників УСРР? Які факти у свідченнях С. Єфремова вказують на те, що більшовицька українізація була тимчасовим заходом? Чи стала влада внаслідок українізації ближчою до народу?

ДОКУМЕНТ
2

Зі «Щоденників» С. Єфремова: «24 жовтня 1924 р. Українізація... От справжня злоба дня. Просто стогін і гвалт стоїть по установах. Виданий був наказ, щоб усі службовці вміли по-українському, але як ніхто із росіян і "тоже – малоросів" того всерйоз не брав, то граматики і словники любенько собі спочивали під сподом. Аж тут почали іспити робити і, хто не складе, – виганяти. От тут от і почалося. Дістається, звичайно, українцям, хоча в тому, що робиться, вони як Богові Духа винні¹...

15 червня 1926 р. З українізаційних курйозів. Приходить... до гастрономічної крамниці: "Прошу, дайте мені півфунта телячої копченої мови". Друга пише до завідувача господарством: "Шафа, що дали мені, попсована. Пришліть слюсаря, нехай зробить мені джерело (ключа)".

¹ Невинні.

Тема 23. Культура і духовне життя в роки НЕПу

1. Політика влади в царині культури.
2. Українізація.
3. Розвиток освіти й ліквідація неписьменності дорослих.
4. Розвиток науки.
5. Література і мистецтво.
6. Релігійне життя в Україні.

1. Політика влади в царині культури

За яких умов розвивалася культура у 20-ті роки? Яку роль відводили більшовицькі керівники культурі у розбудові радянської держави? Чому вони активно проводили культурно-просвітницьку роботу?

Чому замість традиційних українських «Просвіт» радянська влада запровадила мережу клубів та хат-читалень?

З утвердженням радянської влади в Україні розпочалися суттєві зрушення в усіх сферах суспільно-політичного життя. Не оминули вони й культури. Більшовицьке керівництво добре розуміло, що культура може стати важливим чинником у подальшій політичній боротьбі. Тому вони вважали за доцільне поширювати здобутки загальнолюдської культури, але за умови надання їм ідеологічного забарвлення. Партійні органи взяли культуру під особливий контроль. Вони намагалися не тільки визначити напрями її розвитку, а й обмежували вплив на неї тієї частини інтелігенції, що не поділяла більшовицької ідеології (в 1922 р. влада вислала до північних районів РСФРР і змусила емігрувати 70 учених з антирадянськими поглядами).

Свідченням значущості для керівництва більшовиків проблем «культурного фронту», стало обговорення цих питань у 1922 р. на пленумі ЦК КП(б). Пленум вимагав від партійних організацій здійснювати всеосяжний контроль за розвитком культури в Україні, а його рішення спрямовували на боротьбу з відхиленнями від політики РКП(б). Орієнтація на московський центр стала на довгі роки основним вектором культурно-просвітницької політики в УСРР. Українські партійні функціонери копіювали форми і методи культурницької роботи, поширені на той час в Росії.

На початку 20-х років в УСРР здійснювали розбудову широкої мережі культурно-освітніх закладів, що мали пропагувати серед населення комуністичні ідеї. У республіці створювали палаци культури, клуби, хат-читальні, де відбувалися концерти, лекції, мітинги.

Культурно-просвітницьку роботу в республіці здійснювали зазвичай російською мовою, що виконувала централізаторські функції. Партійні функціонери на чолі з секретарем ЦК КП(б)У Д. Лебедем обґрунтували ідею «неминучості боротьби двох культур».

На думку Д. Лебеда, обов'язок кожного комуніста полягав у сприянні «природному процесові» перемоги російської культури. Такі погляди були досить поширеними серед партійної номенклатури республіки.

З виступу секретаря ЦК КП(б)У Д. Лебеда

Ми теоретично знаємо, що боротьба двох культур неминуча. В Україні через певні історичні обставини культура міста є російська, культура села — українська. Поставити собі завдання активно українізувати партію, цебто й робітництво — це значить стати на точку зору нижчої культури села, порівняно з вищою культурою міста».

? Яка позиція Д. Лебеда щодо української культури? Як він це пояснював? До яких наслідків могла призвести така позиція? Чи зустрічалися ви з таким стереотипом? Чим можете його заперечити?

2 Українізація

Подумайте

Чому радянське керівництво розпочало українізацію? Поясніть, що означають терміни «коренізація» й «українізація»? Як упроваджували українізацію і якими були її результати?

Принципово важливою складовою культурницьких процесів в УСРР у 20–30-х роках стала політика **коренізації**, спрямована на зміцнення радянської влади в національних регіонах шляхом поступок на місцях у вживанні національних мов в освіті, культурі, громадському житті, державному управлінні. Така політика мала на меті представити радянську владу повсюдно як владу корінного населення. Ці ідеї стали основою рішень XII з'їзду РКП(б) (квітень 1923 р.), в яких чітко були сформульовані основні положення політики коренізації: підготовка, виховання й висування кадрів корінної національності; врахування національних факторів при формуванні партійного і державного апарату; організація мережі навчальних закладів усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи мовами корінних національностей; глибоке вивчення національної історії, відродження і розвиток національних традицій і культури. Політика коренізації набувала на місцях відповідних національних форм (в Україні — українізації, у Білорусії — білорусизації і т.д.)

Більшовицькі лідери розуміли, що ігнорування національних інтересів може викликти конфронтацію у радянській державі і навіть призвести до втрати певних територій. Для УСРР важливим було те, що східні промислові райони були заселені переважно російськими пролетарями, а селянство на 80 % складалося з українців. Українізація мала зблизити робітничий клас із селянством.

У практичному здійсненні політики коренізації в Україні чітко виділяли два аспекти: **українізація** і створення необхідних політичних й економічних умов для розвитку національних меншин.

Окрім того, ця політика давала можливість більшовицькому керівництву очолити і контролювати процес національного відродження. Зокрема, нарком освіти УСРР О. Шумський наголошував: «Розвиток української

культури й української інтелігенції йде швидким темпом, що коли ми не візьмемо в руки цього руху, він може піти мимо нас». Українізація виявилася привабливою для націонал-комуністів (О. Шумський, М. Скрипник та ін.) які прагнули поглиблювати національний рух під своїм контролем. Проте більшість керівного складу державного і партійного апарату КП(б)У не виявляла бажання здійснювати українізацію. У 1923 р. тільки 6 % відповідальних працівників заявили, що знають українську мову. У державному апараті республіки питома вага українців на той час становила близько 35 %. Партійне і державне чиновництво чинило опір українізації.

Зверніться до джерел

З огляду інформаційно-статистичного відділу ЦК КП(б)У про проведення українізації

22 березня 1924 г. Пленум ЦК КП(б)У за звітом Політбюро та Оргбюро наголосив на значних досягненнях в українізації низових структур і дуже слабких зрушеннях у цій справі серед керівних органів. На засіданнях цих органів члени партії, які володіють українською, спілкуються російською мовою, що ускладнює впровадження українізації. Вивчення української мови і українства у гуртках підвищеного типу не дало результатів. Пленум ЦК пропонує усім відповідальним товаришам посилити самоосвіту, а установам прискорити перехід до ведення засідань українською.

Необхідно відмітити, що Волинська і Київська губернії є прикладом найбільш успішного проведення українізації, а Донецька — найбільш відстала у цьому відношенні.

? Які основні заходи, виходячи з документу, передбачала українізація? Які з них були успішними? Де українізація зустрічала опір, чому?

Зі спогадів очевидця українізації С. Єфремова

24 жовтня 1924 р. Українізація [...] От справжня злоба дня. Просто стогін і гвалт стоїть по установах. Виданий був наказ, щоб усі службовці вміли по-українському, але як ніхто ... того всерйоз не брав, то граматики і словники любенько собі спочивали. Аж тут почали іспит робити і, хто не складе, — виганяти. От тут і почалося.

? Порівняйте джерела. Що в них спільного? Хто ініціював українізацію? Чому здійснення українізації «пробуксовувало»?

За порівняно короткий час ситуація дещо змінилась: наприкінці 1927 р. кількість українців серед службовців держапарату становила 45 %. У тому ж році на українську мову викладання перейшло 80 % загальноосвітніх шкіл, 50 % технікумів, 25 % інститутів. Українську мову впроваджували в деяких військових частинах і школах командного складу. На українську мову було переведено 2/3 діловодства. Українською мовою видавали більше половини книжок і журналів, здійснювали радіомовлення, випускали кінофільми.

Проте московський центр розглядав українізацію як вимушений крок і тимчасову поступку заради зміцнення радянської влади на місцях. Досягнувши цього, партійне керівництво почало з другої половини 20-х років зводити нанівець українізацію і на початку 30-х років її припинили.

3. Розвиток освіти і ліквідація неписьменності дорослих

Подумайте

Які завдання ставила радянська влада перед освітою? В яких напрямках здійснювався її розвиток у 20-ті роки?

Культурне будівництво в УСРР здійснювали у складних умовах. Більшість дорослого населення не вміла читати і писати. Водночас радянській державі були потрібні фахівці, інженери, управлінці, які б підтримували її політику. Більшість дореволюційної інтелігенції ставилася до комуністичних експериментів ворожо, прогнозуючи їх негативні наслідки. Тому більшовицькому керівництву необхідно було подбати про підготовку своєї «робітничо-селянської інтелігенції». Така інтелігенція мала бути для них не тільки безпечною, а й вдячною за надану їй можливість піднятися на більш престижний щабель у суспільстві. Крім того, боротьба з неписьменністю збільшувала перспективи агітаційної і пропагандистської роботи серед людей. Проте реалізація цих перспектив була можлива лише за умов, коли люди вміють читати.

Зверніться до джерел

3 Кодексу законів про народну освіту УСРР від 25 листопада 1922 р.

§ 2. Мета радянського виховання й освіти — розкріпачення трудящих мас від духовного рабства, розвиток їх самосвідомості, створення нового покоління людей комуністичного суспільства з психологією колективу, з твердою волею, суспільно необхідною кваліфікацією і з матеріалістичним світоглядом, основаним на ясному розумінні законів розвитку природи і суспільства.

§ 3. Завдання органів виховання й освіти — бути знаряддям диктатури пролетаріату із знищення класового суспільства і створення нового провідника принципів комунізму та ідейно-організуючого впливу пролетаріату на напівпролетарські і непролетарські верстви трудящих з метою виховання покоління будівників нового, комуністичного суспільства.

❓ Які завдання ставила радянська влада перед освітою? Чи були вони спрямовані на культурний і освітній розвиток трудящих? Чому ви так вважаєте?

У 1921 р. було створено Всеукраїнську надзвичайну комісію із боротьби з неписьменністю. Держава залучила до цієї справи комсомол, профспілки, культурно-освітні установи, військові частини. У 1923 р. започатковано товариство «Геть неписьменність!» що створювало «лікнепи» — пункти ліквідації неписьменності для осіб віком від 8 до 50 років. Їхня мережа швидко зростала: наприкінці 1923 р. діяло 574 «лікнепи», де навчалось 17 тис. учнів. У результаті цих зусиль до 1927 р. в УСРР навчилися читати і писати 2 млн осіб (близько 70 % населення міст і 50 % сіл).

Значну увагу приділяли освіті й вихованню дітей. На початку 20-х рр. в УСРР було 1,5 млн малолітніх безпритульних. Мізерних коштів, що виділяла держава на потреби шкільництва, катастрофічно не вистачало, а мізерна заробітна плата вчителів спонукала їх до страйків.

НЕП покращив економічне становище республіки. У 1923–1925 рр. асигнування на освіту збільшились у 7 разів. Посилення уваги держави до культурно-освітньої роботи у суспільстві сприяло поліпшенню співпраці освітян з новою владою. Разом з державними органами школу матеріально підтримувала громадськість. Батьки учнів ремонтували шкільні приміщення, забезпечували їх паливом, виготовляли меблі. У 1928–1929 навчальному році кількість учнів у школах зросла до 2,6 млн осіб, хоча майже третина дітей шкільного віку ще залишалися поза школою.

4. Розвиток науки

Подумайте

Які досягнення і проблеми характеризували розвиток науки у 20-х роках?

На початку 20-х років українська наука опинилась у надзвичайно складному становищі. До матеріальних труднощів додався тиск з боку радянської влади на професуру, котра опинилась під постійним контролем як «неблагонадійний елемент». Але й за таких обставин наука продовжувала розвиватися. Було засновано технічні інститути. Плідно працювали фізики українського фізико-технічного інституту в Харкові. Вагомий внесок у боротьбу з епідеміями зробили вчені із світовими іменами — М. Гамалія, Д. Заболотний.

Розширювалися масштаби робіт у галузі суспільних наук. Активно працювали історики Д. Багалій, Д. Яворницький, М. Яворський, М. Слабченко, літературознавці С. Єфремов, О. Білецький, економіст К. Воблий та ін. У 1924 р. з еміграції повернувся історик М. Грушевський, того ж року його обрали академіком АН УСРР, а в 1929 р. академіком АН СРСР. Науковий потенціал республіки зростав. У 1928 р. в науково-дослідних установах працювало 3,7 тис. науковців.

Водночас влада докладала зусиль, аби поставити науку під партійний і державний контроль. У 1925 р. Академія наук УСРР стала філією всесоюзної АН СРСР. Розпочалися переслідування і погроми серед науковців. Закривали навіть наукові установи, де, на думку керівництва, зосереджувалися буржуазні професори.

5. Література і мистецтво

Подумайте

Які досягнення митців України у 20-ті роки? У чому особливості цього періоду розвитку мистецтва?

Вагомим явищем у культурному житті стали здобутки в галузі літератури. Особливо активно діяли молоді літератори. Творчість більшості з них просякнута духом революційної романтики (П. Тичина, В. Сосюра, М. Важан, В. Чумак, М. Рильський та ін.). З'явилося чимало творів письменників, які безпосередньо брали участь у революційних перетвореннях («Вершники» Ю. Яновського, збірка «Червона писанка» О. Донченка, «Восени» Г. Епіка та інших). Молоді літератори пробували свої сили, і держава їх підтримала,

надала можливість друкуватися у газетах і журналах. У 20-х роках в УСРР видавали більш як 20 літературно-художніх альманахів і збірників.

Створювали літературно-художні об'єднання. Зокрема, у 1922 р. сформувалось літературне об'єднання «Плуг», що, орієнтуючись на селян, намагалось забезпечити їх доступною літературою. Об'єднання залучало до літературної діяльності кореспондентів сільських газет, учителів, учнівську і студентську молодь. Художній рівень публікацій цього об'єднання не був високим, це визнавали самі літератори, але головним для них вважалось наблизити свої твори до людини праці, зробити їх зрозумілими для трударів.

Через рік відомий на той час український письменник В. Еллан (Блакитний) організував літературну групу «Гарт», що мала на меті створювати нову пролетарську літературу. Але «Гарт», на противагу «Плугу», обережно ставився до ідеї масовості в літературі, вважаючи, що це знизить її рівень.

Окрім цих об'єднань, в Україні діяли й інші письменницькі організації. Найбільш авторитетною серед них було товариство «неокласиків», до якого належали М. Зеров, О. Бургардт, М. Драй-Хмара, М. Рильський та ін. Вони намагались перенести на український ґрунт європейську класику, аби підняти рівень вітчизняної літератури.

У 1925 р. виникла «Вільна академія пролетарської літератури» (ВАПЛІТЕ), яку очолив талановитий поет, публіцист М. Хвильовий (Фітільов). Ставлячи питання про необхідність виходу української літератури на більш високий рівень літературної майстерності, М. Хвильовий закликав літераторів орієнтуватися не на Москву, а на Європу.

Того ж року серед літераторів розгорнулася дискусія про те, яким орієнтирам віддати перевагу — власним народним, російським чи європейським. Таке обговорення занепокоїло більшовицьке керівництво. Воно доклало значних зусиль, аби спрямувати дискусію у бажане для себе русло, звинувативши при цьому М. Хвильового у єднанні не тільки з буржуазією, а й з фашистами. Згодом дискусія переросла з літературної площини в політичну і стала засобом помсти опонентів і нагнітання протиріч серед літераторів. Зрештою більшовицькому керівництву вдалося взяти письменницькі кадри під свій контроль.

Зверніться до джерел

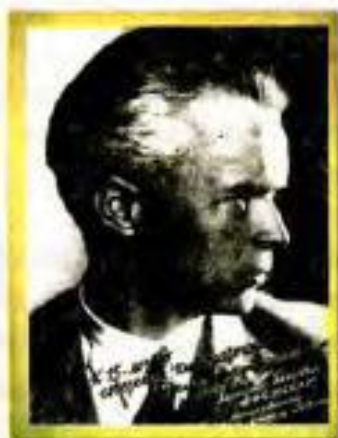
**З листа Й. Сталіна Л. Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У
від 26 квітня 1926 р.**

Вимоги Хвильового «негайної дерусифікації пролетаріату» в Україні, його думка про те, що «від російської літератури, від її стилю українська поезія має тікати якнайшвидше», його заява про те, що «ідеї пролетаріату нам відомі і без московського мистецтва», його захоплення якоюсь мірою месіанською роллю української «молодої» інтелігенції, — його смішна і немарксистська спроба відірвати культуру від політики, — все це і багато такого в устах українського комуніста звучить тепер (не може не звучати!) більш ніж дивно... Що казати про інших українських інтелігентів некоммуністичного табору, коли комуністи починають говорити, і не тільки говорити, а й писати нашої радянській пресі мовою Хвильового?

? Які думки М. Хвильового непокоїли Й. Сталіна? Чи вважаєте ви такі думки достатньо обґрунтованими, чи це перебільшення? Чому Й. Сталін звернув увагу на діяльність М. Хвильового, хоча йшлося про літературну дискусію?

У роки НЕПу в суспільстві зріс інтерес до художньої творчості. У цей час виникла Асоціація художників Червоної України, члени якої проголосили своїм завданням правдиве відображення сучасності. Значним явищем у мистецькому житті стала діяльність художньої школи І. Бойчука (бойчукісти), у творчості яких злилися елементи українського і візантійського живопису.

У 20-х роках провідне місце в культурному житті українського суспільства посідало кіно. У 1922 р. створено Всеукраїнське фотокіноуправління. У 1923 р. розпочалося будівництво Одеської кінофабрики, а в 1927 р. Київської кіностудії. У галузі кіномистецтва плідно працювали близько сотні талановитих режисерів: Г. Грічер, О. Довженко, А. Кордюмов, Л. Островська, Г. Стабовий, Г. Тасін та ін.

**Олександр Петрович
ДОВЖЕНКО**
(1894–1956)

Погляд
зблизька

Один із фундаторів українського кіномистецтва. Навчався у Глухівському учительському інституті, у Київському комерційному інституті й Академії мистецтв. Творчу діяльність розпочав у 1926 р. на Одеській кінофабриці, де створив свої перші роботи — короткометражні кінокомедії «Вася-реформатор», «Ягідки кохання» та фільм «Сумка дипкур'єра». У 1936–1941 рр. режисер Київської кіностудії художніх фільмів. Увійшов до історії українського і світового

кіно як творець художніх фільмів «Арсенал» (1929), «Земля» (1930), «Іван» (1932), «Щорс» (1939), «Поема про море» (1956), а також документально-публіцистичних — «Битва за нашу Радянську Україну» (1943), «Перемога на Правобережній Україні» (1945). У 1949–1951 — викладач, з 1955 — професор Всесоюзного державного інституту кінематографії у Москві.

6. Релігійне життя в Україні

Подумайте

Які особливості релігійно-церковного життя в Україні у цей період? Чому більшовики негативно ставилися до церкви?

Значний вплив на духовне життя українського суспільства мала церква. У жовтні 1921 р. відбувся І Всеукраїнський православний церковний собор, на якому обрано власну ієрархію на чолі з митрополитом В. Липківським. Собор затвердив канони й устрій Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Керівництво УАПЦ заявило про лояльне ставлення до радянської влади, створило фонд допомоги голодуючим. Характерними ознаками УАПЦ стали національний характер, демократизм, прагнення відроджувати традиції українського народу. Така діяльність УАПЦ сприяла зростанню її авторитету серед народу, що бентежило радянське керівництво. Спочатку влада намагалася послабити її з середини, підтримуючи розкольників церковні рухи, але, не досягнувши бажаних результатів, перейшла до переслідувань духовенства й дискримінації віруючих.

В УСРР ця кампанія відбувалась як складова єдиної антирелігійної політики більшовицького уряду всієї радянської держави.

Зверніться до джерел

3 листа В. Леніна до членів Політбюро ЦК КП(б) про репресії представників духовенства від 19 березня 1922 р.

Зараз перемога над духовенством забезпечена нам повністю. Боротьба проти нас буде ускладнена голодом. Провести секретну нараду з керівниками ДПУ, НКЮ і Ревтрибуналу і прийняти рішення про вилучення цінностей в лаврах, монастирях і церквах ... вилучення провести з безпощадною рішучістю, не зупиняючись ні перед чим і в короткий термін. Що більше представників реакційного духовенства вдасться нам з цього приводу розстріляти — то краще.

? Яка політика більшовицького керівництва у сфері релігійного життя? Чим обґрунтовувала радянська влада вилучення церковних цінностей? Які методи використовувала влада у боротьбі з духовенством? Які наслідки мала така політика для українського суспільства?

Радянська влада вилучила до 1923 р. з монастирів, храмів і церков УСРР понад 10 млн пам'яток історії і культури, предметів побуту на суму 10 млрд руб. Уряд стверджував, що ці кошти спрямовували на подолання голоду. Проте у наступні роки антирелігійний наступ посилювався. У 1925 р. за підтримки влади було створено громадську організацію Союз безбожників, що мала свій часопис «Безбожник». Згодом на місцях стали створювати гуртки юних безбожників.

Що символізував цей плакат на обкладинці журналу? Кому він призначений? Які почуття він викликає у вас?

Обкладинка часопису
«Безбожник»

У квітні 1929 р. уряд ухвалив закон, що посилив контроль місцевої влади за релігійним життям. Тепер будь-яку діяльність, спрямовану на задоволення релігійних потреб вірян могли кваліфікувати як замах на безпеку держави з відповідним покаранням винуватців від трьох років ув'язнення до смертного вироку. У жовтні 1929 р. влада розпочала кампанію з конфіскації церковних дзвонів, оскільки «...звучання дзвонів порушує право на відпочинок широких мас атеїстів у містах і селах». Водночас розпочалось масове руйнування храмів, церков, монастирів.

Під тиском радянської влади в культурному і духовному житті республіки давалася ознака підміна загальнолюдських цінностей класовими, що призвело до ідеологізації мистецтва і знецінення духовних традицій суспільства.

Перевірте себе

Визначте і поясніть терміни і поняття.

Українізація (коренізація), культурно-просвітницька політика, ВАПЛІТЕ, Українська автокефальна православна церква (УАПЦ).

Ідентифікуйте дати.

1923 р., 1925 р.

Поміркуйте.

1. Якими були позиції більшовиків у сфері культури? Як вони позначилися на українській інтелігенції?

2. Схарактеризуйте політику українізації. Який вплив на духовне і культурне життя вона мала?

3. Порівняйте наведені оцінки політики українізації. Яка з них здається вам найбільш об'єктивною? Аргументуйте свою позицію.

4. П. Феденко у своїй праці «Український рух у 20-му столітті» констатує: *«Політика українізації ... дала деякі корисні наслідки українській культурі. В народних школах України запанувала українська мова. Українська Академія наук після повернення М. Грушевського в Україну з еміграції 1924 р. розпочала широку діяльність. Протягом кількох років пильної культурної праці створено нові кадри української інтелігенції»*.

І. Дзюба писав: *«Крім усього іншого, ця сталінська політика була спрямована на те, щоб вибити з українського народу всякі залишки національного почуття і національної свідомості»*.

5. Які завдання культурно-освітньої роботи в Україні, яких змін зазнав освітній процес у період НЕПу?

6. Схарактеризуйте вклад українських учених у розвиток різних галузей науки.

7. Історик Ю. Шаповал на основі документів описує зустріч М. Грушевського та Л. Кагановича у 1926 р.: *«Уже в червні 1926 р. він приїздить до Києва, де цікавиться роботою Всеукраїнської академії наук (ВУАН), зустрічається з М.С. Грушевським та А. Ю. Кримським... С. О. Єфремов, а саме він і був у той час віце-президентом ВУАН, відреагував на цю зустріч у своєму щоденнику. За його записами, Каганович нібито поставив Грушевському запитання: чи вважає він, що Радянська влада найкраща для України? Михайло Сергійович начебто не відповів, а зам'яв розмову, встав і почав прощатися. «От становище, — занотовує С. О. Єфремов, — Грушевський має сповідуватися перед Кагановичем»*.

Як, на вашу думку, відреагував Л. Каганович на таку поведінку Михайла Грушевського? Що можна сказати на основі цього факту про політику більшовиків щодо науки?

8. Чим, на ваш погляд, можна пояснити складність розвитку літератури і мистецтва УСРР у роки НЕПу?

9. Схарактеризуйте особливості релігійного життя у 20-ті роки.

10. Опрацювавши запропоновані документи, складіть розгорнутий план розповіді про українізацію упродовж 1919–1926 рр. і підготуйтеся до його обговорення.